

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ЯКИМЧУК СВІТЛАНА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 347.952

**ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЯК ЧАСТИНА
СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2015

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

– кандидат юридичних наук, професор **Комаров Вячеслав Васильович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри цивільного процесу, проректор з навчально-методичної роботи

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Фурса Світлана Ярославівна**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувачка кафедри нотаріату та виконавчого процесу і адвокатури;

– кандидат юридичних наук, доцент **Богдан Йосип Гнатович**, Львівський національний університет імені Івана Франка, заступник завідувача кафедри цивільного права та процесу

Захист відбудеться «09» квітня 2015 р. о «13-00» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70

Автореферат розіслано «05» березня 2015 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Ю.Є. Атаманова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відповідно до ч. 1 ст. 55 та ч. 4 ст. 124 Конституції України кожному гарантується право на судовий захист, а судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території держави. Ці положення кореспондують п. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) в інтерпретації практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який регламентує право на справедливий судовий розгляд. Отже, ефективність системи виконання судових рішень є і науковим, і прикладним завданням, без вирішення якого неможливо забезпечити ні конституційних, ні міжнародно-правових гарантій доступу до правосуддя, а належний рівень практики виконавчого провадження сприяє підвищенню довіри до судової влади, її ефективності та дії права в цілому.

Разом із тим практика виконавчого провадження свідчить про те, що система виконання судових рішень є малоефективною, а також фактично відсутня система контролю за діяльністю державної виконавчої служби. Показовим є і той факт, що Європейський суд з прав людини досить часто констатує наявність порушень права на справедливий судовий розгляд через невиконання судових рішень (рішення ЄСПЛ у справі «Півень проти України»). Не випадково ці проблеми обговорювалися на парламентських слуханнях «Про стан виконання судових рішень в Україні», які відбулися 22 травня 2013 р.

Питання виконання судових рішень і виконавчого провадження дискутувалися та досліджувалися протягом багатьох десятиліть. Однак нині особливо важливим є вивчення проблем виконавчого провадження у контексті гармонізації його практики до вимог ЄКПЛ та ЄСПЛ і забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Очевидна певна недооцінка природи виконавчого провадження у системі судового захисту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у межах Державних цільових програм «Проблеми вдосконалення організації та діяльності суду й правоохоронних органів в умовах формування соціальної, правової, демократичної держави» (державна реєстрація № 0106 U 002293) та «Судова влада: проблеми організації та діяльності» (державна реєстрація № 0111 U 000957).

Мета й задачі дослідження. Метою дослідження є розробка авторської концепції виконавчого провадження як процедури цивільного процесу і частини судового розгляду у парадигмі права на справедливий судовий розгляд, передбаченого п. 1 ст. 1 ЄКПЛ, та практики ЄСПЛ щодо його застосування. Відповідно до мети поставлені наступні задачі:

- визначити етапи становлення виконавчого провадження в контексті розвитку законодавства і цивільного судочинства з точки зору взаємозалежності та тенденцій у правовому регулюванні;
- охарактеризувати наявні теорії виконавчого провадження з огляду на конвенційний статус п. 1 ст. 6 ЄКПЛ відповідно до принципу верховенства права;
- теоретично осмислити субсидіарний вплив ЄКПЛ та практики ЄСПЛ на сферу цивільних прав і обов'язків у контексті права на справедливий судовий розгляд і виконання судового рішення як частини судового розгляду;
- виявити існуючі моделі виконавчого провадження та їх ефективність з урахуванням гарантії реального виконання судових рішень, урівноваження прав та обов'язків сторін виконавчого провадження та гарантії агентів виконавчого провадження;
- обґрунтувати теоретичну ідею щодо права на справедливий судовий розгляд та права на виконання судового рішення як самостійного об'єкта судового захисту.

Об'єктом дослідження є інституційний механізм розгляду цивільних справ і реалізації судових рішень у категоріях типології цивільної процесуальної форми як системи процесуальних проваджень, стадій та процесуальних режимів в умовах імплементації ЄКПЛ та практики ЄСПЛ в національний правопорядок щодо конвенційного права на справедливий судовий розгляд.

Предметом дослідження є виконання судових рішень як частина судового розгляду в контексті вимог п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практики ЄСПЛ.

Методи дослідження. В основу роботи покладені загальнонаукові і спеціальні методи досліджень: історичний, діалектичний, системний, структурно-функціональний, аналізу, синтезу, порівняльно-правовий, аналізу статистичних даних та деякі інші. Використання цих методів дозволило всебічно і комплексно вивчити проблему, зробити певні теоретичні узагальнення і сформулювати науково-практичні висновки.

Історичний метод став у нагоді при дослідженні генезису виконавчого провадження та інстанційної структури системи виконання судових рішень. Діалектичний метод дозволив детально вивчити проблему виконання судового рішення і виконавчого провадження в контексті єдності та відмінностей, форми і змісту в загальному механізмі ефективної реалізації права на справедливий судовий розгляд в рамках єдиного процесу правозастосування. Системний та структурно-функціональний методи застосовувалися при аналізі типологічної характеристики цивільної процесуальної форми як системи процесуальних проваджень, стадій і процесуальних режимів та інтерпретації конвенційного права на справедливий судовий розгляд як права на власне судовий розгляд і права на справедливий «післясудовий» розгляд, що відбиває сучасні стандарти і європейські підходи

до ефективного виконання. За допомогою порівняльно-правового методу вивченні законодавства різних держав, а також співставленні національне право і практика ЄСПЛ.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації вперше досліджується проблема виконання судових рішень як частина судового розгляду в аспекті європейської традиції та практики ЄСПЛ. Результати, що виносяться на захист, характеризуються науковою новизною і полягають у наступному.

Вперше:

- запропоновано новий теоретичний підхід щодо осмислення виконавчого провадження як частини судового розгляду в аспекті реалізації конвенційного права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) та практики ЄСПЛ щодо його тлумачення. Основоположна ідея цього підходу полягає в розумінні єдності міжнародно-правових актів про права людини, фундаменталізації права на справедливий судовий розгляд і суттєвому розширенні сфери юстиціарного розуміння захисту цивільних прав і обов'язків як предмета конвенційного регулювання поза межами формально судового розгляду, що, по суті, призводить до об'єктивного формування самостійного сегмента інтеграційного юстиціарного правопорядку в національних системах судового захисту, дозволяє подолати традиційний підхід до судового процесу, який до недавнього часу обмежувався виключно судом та ухваленням судових рішень, та визнати виконавче провадження ключовим елементом ефективності судової системи;

- відстоюється юстиціарна, тобто процесуальна, концепція виконавчого провадження, яка ґрунтується на запропонованому теоретичному положенні, а також допустимості в науково-прикладному значенні урівняння права на суд та механізму захисту права як інтегральної сукупності національних і наднаціональних норм і стандартів. Така допустимість і можливість впливають із контексту тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, оскільки ЄСПЛ виводить право кожного вимагати від держави захисту порушеного права, встановлення гарантій ефективності механізму захисту прав і права на справедливий судовий розгляд;

- доктринально осмислена унікальна практика ЄСПЛ щодо застосування до виконавчого провадження п. 1 ст. 6, ст. 13 ЄКПЛ та ст. 1 Протоколу № 1 до неї і не поглинання скарг однієї іншою відповідно до зазначених статей, яка свідчить про нові аспекти використання ефективних засобів правового захисту стосовно виконавчого провадження й забезпечення права на справедливий судовий розгляд в цілому, а як субсидіарний фактор має сприяти імплементації ЄКПЛ та практики ЄСПЛ у національний правопорядок;

- при дослідженні моделей виконавчого провадження обґрунтовано теоретичне положення щодо відносної самостійності проблеми організації діяльності органів примусового виконання судових рішень і виконавчого провадження. Однак ці органи не можуть розглядатися як складова виконавчої влади, що відповідно до предмета дисертаційного дослідження є принциповим для оцінки існуючих концепцій виконавчого провадження в аспекті статусу агентів виконання судових рішень (держані виконавці, судові пристави, судді-виконавці, приватні виконавці, приватні пристави тощо), оскільки виконавче провадження функціонально залежне від судової влади, відбиває інтереси правосуддя, що реалізується в порядку цивільного судочинства, і розширює розуміння підходу до права на справедливий судовий розгляд;

- на основі порівняльно-правового аналізу стану законодавств окремих країн, практики застосування Закону України "Про гарантії держави щодо виконання судових рішень" та практики ЄСПЛ доводиться, що право на виконання судового рішення в розумний строк має розглядатися не лише як процесуальне право, а й як таке, що підлягає самостійному захисту.

Удосконалено теоретичні положення щодо:

- розуміння виконання судових рішень у структурі судового правозастосування як процесуального провадження, а не стадії цивільного судочинства, що адекватно відтворює практику ЄСПЛ та співвідношення категорій «частина судового розгляду» та «стадія цивільного судочинства», виходячи із того, що відповідно до загальної теорії цивільного процесуального права цивільне судочинство – комплексна система процесуальних проваджень, процесуальних стадій та процесуальних режимів, а процесуальні провадження як правозастосовчі цикли відбивають предметну характеристику судочинства, його вертикально та горизонтально інтегруючу структуру;

- змістовно-функціональних аспектів інтерпретації принципу верховенства права стосовно сфери права на справедливий судовий розгляд у цілому і права на виконання судового рішення у розумний строк зокрема, зважаючи на те, що законна сила судового рішення визначається предметом судового розгляду, правовими вимогами, що підлягають примусовому виконанню, та здійсненністю судового рішення як наслідку набрання рішенням законної сили в контексті принципу верховенства права;

- інструментів захисту прав та інтересів учасників виконавчого провадження, які головним чином зводились лише до існуючих форм контролю за діяльністю державних виконавців та видам юридичної відповідальності, і пропонується розглянути систему астренту, сурогатного виконання при дотриманні принципу мінімальних стандартів правового захисту, введення імунітету певних видів майна від стягнення, правил про мінімальні гарантії прав боржника, які повинні знаходитися у балансі з дотриманням прав стягувача з метою досягнення цілей виконавчого провадження і правосуддя в цілому.

Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо:

- ефективності виконавчого провадження з точки зору його процесуальної форми, індикаторів ефективності

виконавчого провадження як факторів, від яких вона залежить: статусу, рівня підготовки агентів виконання; контролю за їх діяльністю; строків здійснення виконавчих дій та застосування заходів примусового виконання; порядку встановлення ліквідності майна; детальності юридичних процедур, здійснення тих чи інших виконавчих дій тощо;

- обов'язковості і здійсненості судового рішення та їх взаємозалежності в контексті того розуміння, що обов'язковість стосується загальноправової дії судового рішення і є передумовою здійсненості, а остання визначає правову дію судового рішення стосовно спірних правовідношень (предмета судового розгляду) та їх суб'єктів і потребує певних процедур реалізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використанні:

- у науково-дослідних цілях – для подальшого дослідження питань системи виконання судових рішень та виконавчого провадження як частини судового розгляду у аспекті імплементації міжнародних стандартів виконання в умовах взаємодії та взаємозалежності національного й наднаціонального правопорядків;

- у правотворчій роботі – при розробці й прийнятті нормативних актів, спрямованих на забезпечення ефективності процесуальної форми виконавчого провадження;

- у правозастосуванні – для оптимізації діяльності державної виконавчої служби і судових органів, підвищення рівня професіоналізму практики виконавчого провадження і судової системи;

- у освітньому процесі – при підготовці підручників і навчальних посібників, викладанні навчальних курсів із процесуальних галузей права, а також у науково-дослідній роботі студентів.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні й практичні висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та наукових конференціях: 1) міжнародній науковій конференції «Восьмі осінні юридичні читання» (Хмельницький, листопад 2009 р.); 2) міжнародній науковій конференції «Дев'ять осінні юридичні читання» (Хмельницький, листопад 2010 р.); 3) всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених та здобувачів «Юридична осінь 2011 року» (Харків, листопад 2011 р.); 4) міжнародній науково-практичній конференції «Основні напрями реформування законодавства України в умовах розбудови демократичної держави» (Харків, грудень 2011р.); 5) міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна, «Методологія дослідження проблем цивільного права та процесу» (Харків, травень 2012 р.); 6) міжнародній науково-практичній конференції «Перспективы скоординированного социально-экономического развития России и Украины в общеевропейском контексте» (Москва, жовтень 2012 р.); 7) всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених та здобувачів «Юридична осінь 2012 року» (Харків, листопад 2012 р.); 8) круглому столі «Проверка судебных решений в гражданском процессе Украины и России» (Харків, березень 2013 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки, сформульовані в дисертаційному дослідженні, знайшли відображення в п'ятнадцяти наукових публікаціях: семи статтях у фахових виданнях, в тому числі одному іноземному виданні, та восьми тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації визначена її предметом, метою й завданнями. Робота складається із вступу, двох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків й списку використаних джерел (449 найменувань).

Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, з яких основного тексту дисертації – 186 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційної роботи, її мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження, дається коротка характеристика її методологічним й теоретичним основам, ступеню наукової новизни одержаних результатів, характеру та наслідкам їх апробації.

Розділ 1 «Виконання судових рішень у цивільних справах та моделі примусового виконання» містить чотири підрозділи, у яких здійснено історико-правове дослідження розвитку та інституалізації виконавчого провадження, аналіз наукових концепцій виконавчого провадження та його моделей. Завершують цей розділ короткі висновки.

У *підрозділі 1.1 «Історико-правовий нарис виконання судових рішень»* розглядається розвиток системи виконавчого провадження в національному законодавстві до судово-правової реформи 1864 р.

Наголошується, що історико-правові дослідження виконавчого провадження почалися з «Руської правди» і законодавства до судово-правової реформи другої половини XIX століття. Разом із тим їх результати не були інтерпретовані конкретно-історично в логіці відповідного типу права, правової системи та правосуддя. Робиться також висновок, що правові норми, які регламентували виконання судових рішень, не були уособлені, а заходи примусового виконання судових рішень відбивали архаїчність дореформеного права, оскільки система докапіталістичного права будувалася на засадах самоздійснення права його суб'єктами, примусові заходи в основному спрямовувалися на особистість боржника, а економічний ефект досягався лише при продажу боржника у рабство або при примусовому відпрацюванні боргу. Це, з точки зору авторки, є визначальним для характеристики певної правової традиції того часу.

У *підрозділі 1.2 «Інституалізація виконавчого провадження у цивільному судочинстві»* наводиться

характеристика пореформеного законодавства XIX століття, законодавства про виконавче провадження радянської та пострадянської доби.

Дослідження інституалізації системи виконання судових рішень відбувається з урахуванням того, що судово-правова реформа 1864 р. створила нову інституціональну та процесуальну структури правосуддя, а це вплинуло і на інституалізацію виконавчого провадження (Книга 1, глава X «Виконання рішень мирових суддів», книга 2, розділ V «Про виконання судових рішень» Статуту цивільного судочинства 1864 р.). Такі зміни авторка пов'язує з XIX століттям – періодом формування індустріального суспільства та укріплення права власності, розвитку товарообігу, обмеження особистої і розширення майнової відповідальності боржників.

Що стосується законодавства радянського періоду, то аналіз масиву законодавства (ЦПК УРСР 1924 р., ЦПК УРСР 1929 р., Закону про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік 1938 р., Основ цивільного процесуального законодавства Союзу РСР та Цивільного процесуального кодексу УРСР 1963 р. тощо) дозволив зробити висновок, що законодавча регламентація виконавчого провадження в цілому була скерована на подальшу його інституалізацію, що само по собі відбиває важливу історико-правову традицію розвитку сфери виконавчого провадження.

В умовах суттєвої модернізації українського суспільства наприкінці 1980-х – і початку 1990-х років, роздержавлення власності, різноманіття форм власності, становлення ринкової економіки стала об'єктивною необхідністю проведення судово-правової реформи і створення системи виконання судових рішень. Як наслідок, були прийняті Закони України «Про виконавче провадження» та «Про державну виконавчу службу». Стаття 1 Закону України «Про виконавче провадження» містить визначення виконавчого провадження, яке інтерпретується як завершальна стадія судового провадження. Законодавець тим самим продемонстрував готовність до імплементації п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практики ЄСПЛ щодо права на справедливий судовий розгляд, яка мала б сприяти підвищенню ефективності виконавчого провадження. Як видно, оновлення законодавства наприкінці XX століття базувалося на принципі верховенства права та фундаментальності конвенційних прав і свобод, існуванні міжнародно-правових механізмів захисту прав людини.

У підрозділі 1.3 «Концепції виконавчого провадження та його місце у структурі цивільного судочинства» розглядаються сучасні концепції виконавчого провадження та відстоюється юстиціарна (процесуальна) концепція.

Узагальнюючи точки зору та наукові підходи до сутності (природи) виконавчого провадження, дисертанткою відмічається, що виконавче провадження функціонально визначалося сферою цивільного судочинства, а теорія виконавчого провадження до 90-х років XX століття будувалася на уявленнях про нього як стадію цивільного судочинства, але згодом почала розроблятися інша концепція – концепція виконавчого провадження як самостійної галузі права. Виконавче провадження із прийняттям Законів України «Про державну виконавчу службу», «Про виконавче провадження» частіше стало інтерпретуватися як сфера практики органів виконавчої влади, яка має повністю позапроцесуальний характер, та виникла адміністративно-правова концепція виконавчого провадження.

Авторка виходить із того, що у сучасних умовах концепція виконавчого провадження має виводитися з урахуванням міжнародних зобов'язань щодо імплементації п. 1 ст. 6 ЄКПЛ і захисту порушених прав у межах європейських стандартів судового захисту, тобто в контексті концепції права на справедливий судовий розгляд (права на суд). Цей пункт є принциповим, оскільки ЄСПЛ виходить з того, що належний судовий захист напряду залежить від ефективності виконавчого провадження, яке завершує цикл захисту права. І тому виконавче провадження функціонально залежне від судової влади і органічно відбиває інтереси правосуддя, яке реалізується в порядку цивільного судочинства. Крім того, єдність цивільного судочинства і виконавчого провадження визначається предметом регулювання п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та правотлумачною практикою ЄСПЛ, і це дозволяє розглядати цивільний процес як певний правозастосовчий цикл, який поєднує розгляд справи по суті, ухвалення судових рішень та виконання судових рішень як цивілістичну процедуру, а отже, як частину судового розгляду.

У підрозділі 1.4 «Моделі примусового виконання судових рішень» досліджуються моделі виконання судових рішень як загальні зразки, або алгоритми примусового виконання.

У роботі аналізується декілька класифікацій моделей примусового виконання: англосаксонського і романо-германського права; централізовані та децентралізовані; публічно-правові несудові; з частковою або повною приватизацією виконавчого провадження та передачею функцій з примусового виконання судових рішень приватним структурам; з розосередженням функцій з виконання судових рішень між органами суду в особі судових виконавців і органів виконавчої влади (змішана модель).

На переконання авторки, систему примусового виконання судових рішень в Україні доцільно побудувати відповідно до змішаної моделі, яка буде поєднувати елементи публічно-правової та приватноправової моделей, тобто при збереженні всіх повноважень органів державної виконавчої служби право виконувати судові рішення отримують й приватні судові виконавці, які будуть поєднувати в собі статус посадової особи, якій держава делегувала реалізацію функцій з примусового виконання, та спеціаліста вільної юридичної професії.

Розділ 2 «Проблеми виконання судових рішень у контексті принципу верховенства права та права на справедливий судовий розгляд» містить п'ять підрозділів, в яких досліджуються питання реалізації принципу верховенства права та права на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві та виконавчому провадженні, процесуальна форма ефективного виконання, гарантії прав сторін та держави у виконавчому

провадженні та захисту права на виконання судового рішення в розумний строк.

У підрозділі 2.1 «Принцип верховенства права: процесуальний аспект» розглядається загальна природа принципу верховенства права та його прояви у сфері цивільного судочинства.

Авторкою узагальнюються теоретичні позиції щодо сутності принципу верховенства права і наголошується, що різні аспекти цього принципу слід інтерпретувати також з урахуванням положень, сформульованих у рішеннях Європейського суду з прав людини.

Детально вивчаються ті вимоги принципу верховенства права, які безпосередньо стосуються цивільного судочинства: гарантований та реальний доступ до правосуддя з додержанням всіх вимог справедливого судового розгляду, закріплених у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ; принцип верховенства права і поняття «справедливий судовий розгляд», втілені у ст. 6 ЄКПЛ, що виключають будь-яке втручання законодавця у процес здійснення правосуддя, крім випадків наявності для цього неспростовних підстав, які впливають із загального інтересу; принцип правової певності (визначеності), який вимагає, крім іншого, щоб остаточні судові рішення не піддавалися сумніву; обов'язковість виконання остаточних судових рішень, передбачуваність та справедливість писаних нормативних приписів.

У підрозділі 2.2 «Законна сила та здійсненність судового рішення»

Авторка виходить з того, що природа законної сили судового рішення має визначатися через властивість самого судового рішення: через незмінність (неможливість перегляду у звичайному порядку) та виключність (неможливість заявляти в суді ту саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини). Оскільки ЄСПЛ при розгляді справ щодо порушення п.1 ст. 6 ЄКПЛ оперує принципом *res judicata*, у роботі аналізується також питання співвідношення та змісту законної сили та *res judicata*. Обґрунтовується, що *res judicata* та законна сила судового рішення є синонімами, законна сила судового рішення та його подальше виконання – взаємопов'язані поняття з точки зору підстав та дії судового рішення, а здійсненність, власне, є певною експлікацією обов'язковості.

Доводиться, що здійсненність як наслідок набрання будь-яким судовим рішенням законної сили означає юридичну реалізацію приписів, що містяться в його резолютивній частині, тобто юридичну достатність для його реалізації через те, що судові рішення у сфері цивільного судочинства є актом правосуддя та відповідним юридичним фактом з точки зору матеріального права. До того ж здійсненність судового рішення значить, що воно може бути виконане як в добровільному, так і в примусовому порядку. Отже, здійсненність не слід ототожнювати з примусовим виконанням.

У підрозділі 2.3 «Процесуальна форма ефективного виконання судових рішень» досліджуються чинники ефективності виконання судових рішень.

У роботі аналізуються нароби, які існують в науці з цієї проблематики, практика Європейського суду з прав людини, Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № Rec (2003) 17 2003 р. щодо примусового виконання і констатується, що ефективність виконання судових рішень має досліджуватися з урахуванням факторів організаційного, економічного та безпосередньо правового характеру.

Авторкою визначаються наступні фактори правового характеру: особа повинна мати не формальний, а реальний доступ до процедур виконання; особа, на користь якої ухвалене судове рішення про стягнення грошових коштів з держави, не зобов'язана в подальшому ініціювати процедуру примусового виконання з метою отримання належного за рішенням суду; держава є відповідальною за державні борги, а органи державної влади при цьому не мають права посилятися на брак коштів на виправдання неспроможності виконати судове рішення; у законодавстві не повинні існувати мораторії або заборони щодо виконання судових рішень відносно певної групи суб'єктів; матеріальні витрати, понесені на виконання судових рішень як з боку держави, так і з боку стягувача, мають бути співмірними досягнутій меті тощо.

У дисертації коротко узагальнюються також наявні проблеми економічного й організаційного характеру, які впливають на рівень ефективності виконавчого провадження.

У підрозділі 2.4 «Захист інтересів стягувача, боржника та держави у виконавчому провадженні» досліджується питання захисту інтересів стягувача, боржника та держави у виконавчому провадженні виходячи із необхідності їх гармонізації.

Розглядається питання щодо ефективності форм контролю за виконанням судових рішень: судового, що здійснюється судами, та адміністративного. При цьому звертається увага на те, що у разі, якщо боржниками визнаються приватні особи, судовий контроль виявляється ефективним способом захисту прав стягувача. Однак він не є ефективним, якщо боржником виступає держава або державне підприємство.

У чинному законодавстві передбачена можливість пред'явлення позову про відшкодування шкоди, заподіяної юридичними особами, уповноваженими виконувати судові рішення, а також державними виконавцями під час виконання судових рішень. Разом із тим вони не завжди відповідають критеріям ефективного засобу правового захисту в розумінні Європейського суду з прав людини.

Робиться також висновок щодо часткової ефективності тимчасового обмеження боржника – фізичної особи або керівника боржника – юридичної особи у праві виїзду за межі України, адміністративної та кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим пропонується запровадити певні стягнення за несвоєчасне виконання судових рішень. Розглянуте як системна проблема виконавчого провадження питання мінімальних стандартів захисту

прав боржника.

У підрозділі 2.5 «Захист права на виконання судового рішення у розумний строк: порівняльно-правовий аспект» здійснюється порівняльно-правове дослідження законодавчих практик окремих країн у регулюванні захисту права на виконання судових рішень у розумний строк.

У аспекті авторського підходу до концепції виконавчого провадження доводиться, що питання захисту права на виконання рішення суду в розумний строк є визначальним як з теоретичної, так і з практичної точок зору, оскільки відповідно до ст. 13 ЄКПЛ кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження (справа «Кудла проти Польщі»). Тому пропонується ці питання регламентувати системно у спеціальному законі, який за своєю тематикою має врегулювати питання захисту права на розгляд справи в розумний строк судовою інстанцією і права на виконання судового рішення в розумний строк, як це має місце в законодавстві Польщі, Російської Федерації, Молдови та інших держав.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішене наукове завдання, яке полягає в розробці авторської концепції виконавчого провадження як процедури цивілістичного процесу і частини судового розгляду в парадигмі права на справедливий судовий розгляд, передбаченого п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, та практики ЄСПЛ щодо його застосування. Результати проведених досліджень дали можливість сформулювати такі основні висновки.

1. Історико-правова типологізація системи виконання судових рішень та, відповідно, теоретичних концепцій виконавчого провадження стала підставою для констатації, що ключовою проблемою в пошуку оптимальної системи виконання судових рішень залишається питання про співвідношення судової влади й органів виконання.

2. Принципово важливим для оцінки еволюції законодавства про виконавче провадження є те, що уявлення про систему виконання та виконавче провадження у процесуальній теорії так чи інакше склалися відповідно до пануючого на той або інший час загального праворозуміння. З цих позицій є фактом наявність принципово різних підходів до правового регулювання системи виконання судових рішень у добу до і після судової реформи 1864 р., радянський та пострадянський періоди. Для останнього характерним стало розуміння права в контексті ліберальних цінностей з огляду на право як на один із найважливіших факторів сприяння соціальному прогресу, а також як міру свободи і рівності, що відображає панівні уявлення про справедливість. І тут очевидним стає системний вплив п. 1 ст. 6 ЄКПЛ на механізм захисту прав людини, оскільки право на справедливий судовий розгляд із точки зору обов'язків держави щодо дотримання конвенційних прав стосується не лише формально судових гарантій, а й системи правового захисту в цілому, а також виконання судових рішень.

3. Юстиціарна (процесуальна) концепція виконавчого провадження, яка відстоюється в дисертації, засновується на ідеї розширення юстиціарності сфери правового регулювання, тобто розширенні сфери приватного права, що визначається субсидіарним характером ЄКПЛ, а також на теоретичному положенні щодо конструкції цивільного процесу, який у структурно-функціональному аспекті складається з процесуальних проваджень та стадій виходячи з інстанційності здійснення цивільного судочинства та виконавчого провадження (виконання судових рішень) як частини судового розгляду. Така конструкція адекватно відтворює об'єкт та предмет дисертаційного дослідження та практику ЄСПЛ у зв'язку із застосуванням п. 1 ст. 6 ЄКПЛ щодо забезпечення справедливості судочинства у сфері цивільних прав та обов'язків і дозволяє розглядати цивільний процес як певний правозастосовчий цикл, який поєднує розгляд справи по суті, ухвалення судових рішень та виконання судових рішень як цивілістичну процедуру.

4. Для оптимізації правового регулювання відносин у сфері примусового виконання судових рішень не можна обмежитися тільки подоланням колізій та прогалів у законодавстві про державну виконавчу службу та виконавче провадження. Ці зміни повинні носити більш глибокий характер, а в їх основу мають бути покладені принципи, що містяться у Рекомендації Rec (2003) 17 2003 р. Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо примусового виконання, а також Керівних принципах для ефективного застосування існуючих рекомендацій Ради Європи по захисту прав (постанова ЄКЕП з виконання), які прийняті Європейською комісією з ефективності правосуддя 9-10 грудня 2009 р.

5. Систему виконання судових рішень слід оцінювати з огляду на реальну ефективність виконання судових рішень. При цьому форми організації діяльності агентів виконання, тобто моделі виконання судових рішень, безпосередньо не визначають процедури виконавчого провадження, а в умовах низької ефективності виконавчого провадження необхідно впроваджувати змішану модель виконання судових рішень. Крім того, виходячи з природи виконавчого провадження, удосконалення законодавства про виконавче провадження має бути зорієнтоване на те, що організаційно виконавча служба мусить стати частиною судової влади.

6. Щодо ефективності процесуальної форми виконання судових рішень, то вона практично має скеровуватися на вирішення наступних проблем: вдосконалення законодавства; забезпечення балансу інтересів боржника та кредитора; уникнення надмірної кількості правових засобів, багато з яких призводять до перегляду справ і наступної передачі до нижчих судів; достатнього фінансування системи виконання; професійності

персоналу та інфраструктури; уникнення привілейованого становища держави та державних організацій-боржників, що робить виконання складним, неможливим або надмірно тривалим тощо.

7. Для забезпечення балансу інтересів стягувача та боржника у виконавчому провадженні і виходячи із того, що у виконавчому провадженні можливе зловживання не лише з боку боржника, а й стягувача своїми процесуальними правами, мають існувати мінімальні стандарти захисту прав боржника, що відбивають неприпустимість у принципі заходів особистого впливу на боржника у випадку об'єктивної неможливості виконання ним вимог виконавчого документа, можливість застосування лише правового примусу, а також імунітет певних видів майна від стягнення, у випадках, передбачених законом.

8. Принциповим моментом при теоретичній характеристиці виконавчого провадження як частини судового розгляду в розумінні практики ЄСПЛ є питання співвідношення суто судового розгляду, тобто формально судового розгляду, з точки зору того, що формально судовий розгляд та виконання судового рішення у виконавчому провадженні є горизонтально інтегруючими структурами цивільного процесу, а отже, вони процедурно і функціонально мають відбивати інтереси правосуддя.

9. Чинний Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» не вирішує всіх проблем у сфері виконання судових рішень, а тому не може розглядатися як остаточне вирішення проблеми забезпечення ефективних засобів правового захисту права на виконання рішень у розумний строк, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання даного питання в аспекті того доведеного положення, що право на виконання судового рішення в розумний строк може бути самостійним об'єктом правового захисту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Якимчук С. О. Правовий статус органів примусового виконання судових рішень та шляхи їх реформування [Текст] / С. О. Якимчук // Університетські наукові записки: Часопис Хмельн. ун-ту управління і права. – 2009. – Вип. №3 (31). – С. 93-96.

2. Якимчук С. О. Виконання судових рішень у цивільних справах як стадія судового розгляду [Текст] / С. О. Якимчук // Університетські наукові записки: Часопис Хмельн. ун-ту управління і права. – 2009. – Вип. №4 (32). – С. 81-84.

3. Якимчук С. О. Реалізація принципу верховенства права в цивільному процесуальному законодавстві України через призму рішень Європейського суду з прав людини [Текст] / С. О. Якимчук // Університетські наукові записки: Часопис Хмельн. ун-ту управління і права. – 2012. – Вип. №1 (41). – С. 355-366.

4. Якимчук С. О. Принцип верховенства права та доступність цивільного судочинства [Текст] / С. О. Якимчук // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. – 2012. – №2 (1). – С. 180-189.

5. Якимчук С. О. Ефективність виконання судових рішень / С. О. Якимчук // Проблеми законності: Зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 120. – С. 296-305.

6. Якимчук С. А. Законная сила и исполнимость судебного решения / С. А. Якимчук // Проблемы законности: Сб. науч. тр. – Вып. 121. – С. 256-264.

7. Якимчук С. А. Защита права на исполнение судебного решения в разумный срок: сравнительно-правовой аспект [Текст] / С. А. Якимчук // Журнал науч. публикаций асп. и докт. – 2014. – №1 (91). – С. 74-78.

8. Якимчук С. А. Проблема защиты интересов должника при исполнении судебных решений / С. А. Якимчук // Перспективы скоординированного социально-экономического развития России и Украины в общеевропейском контексте: труды I Междунар. науч.-практ. конф. / РАН ИНИОН. Отдел науч. сотрудничества и междунар. связей; отв. ред. Ю.С. Пивоваров. – М., 2013. – С. 78-83.

9. Якимчук С. О. Виконання судових рішень у цивільних справах як частина судового розгляду / С. О. Якимчук // Актуальні пробл. юрид. наук.: зб. тез: [у 4-х ч.]. – Хмельницький, 2009. – Ч. 3. – С. 498-500.

10. Якимчук С. О. Питання транснаціонального виконання судових рішень / С. О. Якимчук // Актуальні пробл. юрид. наук.: зб. тез: [у 4-х ч.]. – Хмельницький, 2010. – Ч. 3. – С. 352-354.

11. Якимчук С. О. Процесуальна форма ефективного виконання судових рішень / С. О. Якимчук // Основні напрями реформування законодавства України в умовах розбудови демократичної держави: II Міжн. наук.-практ. конф., м. Харків, 17-18 грудня 2011р.: [у 2-х т.] – Т. 2. – С. 52-54.

12. Якимчук С. О. Верховенство права як принцип цивільного судочинства / С. О. Якимчук // Юридична осінь 2011 року: зб. тез доп. та наук. повідомлень учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (9 листопада 2011 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. – С. 357-359.

13. Якимчук С. О. Європейський вимір виконання судових рішень / С. О. Якимчук // Юридична осінь 2012 року: зб. тез доп. та наук. повідомлень учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (13 листопада 2012 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. – С. 296-298.

14. Якимчук С. О. Щодо питання захисту прав стягувача у виконавчому провадженні / С. О. Якимчук // Методологія дослідження проблем цивільного права та процесу: матеріали наук.-практ. конф., присв. пам'яті О. А. Пушкіна. –Х.: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 407-409.

15. Якимчук С. А. Контроль за исполнением судебных решений и эффективность защиты прав взыскателя в исполнительном производстве / С. А. Якимчук // Проверка судебных решений в гражданском процессе Украины и России : сб. тез. науч. докл. и сообщ.; под общ. ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 2013. – С. 106-108.

АНОТАЦІЯ

Якимчук С. О. Виконання судових рішень як частина судового розгляду. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2015.

Дисертація є спеціальним науковим дослідженням виконавчого провадження як процедури цивілістичного процесу і частини судового розгляду. Авторський підхід засновується на вивченні виконавчого провадження в його історико-правовому розвитку на різних етапах становлення під впливом ЄКПЛ та практики ЄСПЛ по застосуванню п. 1 ст. 6 ЄКПЛ у контексті реалізації принципу верховенства права і права на виконання судового рішення в розумний строк.

Розроблена юстиціарна (процесуальна) концепція виконавчого провадження як частини судового розгляду на основі нового методологічного підходу щодо осмислення виконавчого провадження в аспекті реалізації права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 Європейської конвенції прав людини та основоположних свобод) та практики Європейського суду з прав людини, який полягає в розумінні єдності міжнародно-правових актів про права людини, фундаменталізації права на справедливий судовий розгляд і розширенні сфери юстиціарного розуміння захисту цивільних прав і обов'язків як предмета конвенційного регулювання поза межами формально судового розгляду, об'єктивного формування самостійного сегмента юстиціарного правопорядку в національних системах судового захисту – виконавчого провадження.

У роботі досліджено правове регулювання виконання судових рішень в аспекті генезису виконавчого провадження та виявлено відповідні закономірності його інституалізації, проаналізовано моделі виконання судових рішень, вивчено принцип верховенства права у сфері застосування п. 1 ст. 6 Європейської конвенції прав людини та основоположних свобод, розглянуто інші прикладні аспекти проблеми виконання судових рішень: процесуальна форма ефективного виконання судових рішень, питання захисту інтересів стягувача, боржника та держави у виконавчому провадженні, проблеми захисту права виконання судових рішень у розумний строк. Зроблено висновки та надано пропозиції, що мають теоретичне і практичне значення.

Ключові слова: судові рішення; виконання судових рішень; виконавче провадження; право на справедливий судовий розгляд; моделі виконання судових рішень; процесуальна форма виконання судових рішень, захист права на виконання судових рішень у розумний строк.

АННОТАЦИЯ

Якимчук С.А. Исполнение судебных решений как часть судебного разбирательства. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2015.

Диссертация является специальным научным исследованием исполнительного производства как процедуры цивилистического процесса и части судебного разбирательства в парадигме права на справедливое судебное разбирательство в соответствии с п. 1 ст. 6 ЕКПЧ и практики ЕСПЧ. В работе проведено исследование правового регулирования исполнения судебных решений в аспекте генезиса исполнительного производства и выявлено соответствующие закономерности его институализации.

Разработана юстициарная (процесуальная) концепция исполнения судебных решений как части судебного разбирательства на основе нового методологического подхода к осмыслению исполнительного производства в аспекте реализации права на справедливое судебное разбирательство (п. 1 ст. 6 Европейской конвенции прав человека и основных свобод) и практики Европейского суда по правам человека по его толкованию, который заключается в понимании единства международно-правовых актов о правах человека, фундаментализации права на справедливое судебное разбирательство и расширении сферы юстициарного понимания защиты гражданских прав и обязанностей как предмета конвенционного регулирования вне формально судебного рассмотрения и объективного формирования самостоятельного сегмента юстициарного правопорядка в национальных системах судебной защиты, и признании исполнительного производства ключевым элементом эффективности судебной системы.

Проанализированы модели исполнения судебных решений и сделан вывод, что, исходя из различных законодательных практик и достижений процесуальной теории, очевидно, что существуют определенные типологические модели исполнительного производства. Наиболее обоснованными являются предложения о выделении публично-правовой, частноправовой и смешанной моделей.

В работе исследуется принцип верховенства права в сфере применения п. 1 ст. 6 Европейской конвенции прав человека и основных свобод и дается его научная интерпретация в контексте фактора глобализации: фундаментализации прав человека, формировании международных и европейских стандартов правовой защиты, которые требуют определенного нормативно-правового опосредования в национальном законодательстве и теоретического осмысления. В этом отношении исполнение решения суда рассматривается в единстве с функцией правосудия, а осуществимость судебного решения – как следствие вступления в законную его силу.

В работе рассмотрены также другие прикладные аспекты проблемы исполнения судебных решений: процессуальная форма эффективного исполнения судебных решений, вопросы защиты интересов взыскателя, должника и государства в исполнительном производстве, проблемы защиты прав исполнения судебных решений в разумный срок. Делается вывод, что отсутствует системность в правовом регулировании относительно гармонизации интересов взыскателя, должника и государства, не все средства защиты сторон в исполнительном производстве соответствуют критериям эффективного средства правовой защиты в понимании Европейского суда по правам человека, требует наиболее пристального внимания со стороны процессуальной теории теоретическая разработка права на исполнение судебного решения в разумный срок, а также имплементации в реальную практику п. 1 ст. 6 Европейской конвенции прав человека и основных свобод. Автором доказывается, что это право может и должно выступать как самостоятельный объект правовой защиты, а для решения этого вопроса на законодательном уровне должен быть принят специальный закон, посвященный защите права на рассмотрение дела в разумный срок судебной инстанцией и права на исполнение судебного решения в разумный срок, как это имеет место в законодательстве отдельных стран.

Ключевые слова: судебное решение; исполнение судебных решений, исполнительное производство; право на справедливое судебное разбирательство; модели исполнения судебных решений; процессуальная форма исполнения судебных решений; защита права на исполнение судебных решений в разумный срок.

SUMMARY

Yakymchuk S.O. Execution of judicial decisions as part of the trial. – Published as a manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; international private law.– Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2015.

The dissertation is a special scientific research of enforcement proceedings as a part of civil process and part of the trial. Author's approach is based on a study of enforcement proceedings in its historical and legal development on different stages of formation under the influence of the ECHR and ECHR practice on application of p. 1, Art. 6 of the ECHR in the context of realization of principle of the rule of law and the right to enforce the judicial decision within a reasonable time.

Justiciary (procedural) concept of enforcement proceedings is developed as a part of the trial on the basis of a new methodological approach to understanding of the enforcement proceedings in the aspect of realization of the right to a fair trial (p. 1, Art. 6 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms) and the European Court of Human Rights practice, which consists of understanding of the unity of international legal acts on human rights, substantiation of the right to a fair trial and expanding the scope of justiciary understanding of protection of civil rights and duties as a subject of conventional regulation outside the formal trial, objective formation of independent segment justiciary order in national systems of judicial protection - enforcement proceedings.

The research of legal regulation of execution of judicial decisions in terms of the genesis of the enforcement proceedings is made in this paper, relevant patterns of institutionalization were identified, models of execution of judicial decisions were analyzed, principle of the rule of law in the scope of application of p. 1, Art. 6 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms is studied, other applied aspects of problem of execution of judicial decisions were examined - procedural form of effective execution of judicial decisions, the issue of protection the interests of the plaintiff, the debtor and the state in the enforcement proceedings, the problem of protection of right to execution of judicial decisions within reasonable time. Conclusions and suggestions that have theoretical and practical importance were made.

Key words: judicial decision; execution of judicial decisions; enforcement proceedings; the right to a fair trial; models of execution of judicial decisions; procedural form of execution of judicial decisions; protection of the right to execution of judicial decisions within reasonable time.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент І. В. Удальцова

Підписано до друку 19.02.2015. Формат 60x90 ¹/₁₆.
Папір офсетний. Відруковано на ризографі.
Умовн.-друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 1122.

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.